

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

А Стаття присвячена проблемі професійного саморозвитку майбутнього вчителя. Автором розглядається професійний розвиток і саморозвиток особистості як об'єкт досліджень психологів і педагогів.

Ключові слова: майбутній учитель, розвиток, професійний саморозвиток.

Постановка проблеми. Визначення особистісних якостей майбутнього педагога, особливостей його професійної діяльності та розвитку, формування вмінь саморозвитку сьогодні є одним із основних напрямів удосконалення педагогічної освіти. Підготовка майбутнього вчителя повинна будуватися як система умов щодо забезпечення його професійного розвитку і саморозвитку. Необхідно, щоб сучасний учитель теоретично і практично був здатний проаналізувати власні професійні можливості й на цій основі зміг сформулювати програму власного подальшого професійного зростання на будь-якому етапі професійної діяльності.

У зв'язку з цим виникає необхідність в організації такої системи фахової підготовки майбутніх педагогів, яка б забезпечувала цілеспрямований процес формування їхньої готовності до неперервного професійного саморозвитку. Неперервний професійний саморозвиток майбутнього педагога передбачає здатність постійно вдосконалювати свої особистісні та професійні якості, що виявляється у бажанні та спроможності постійно підвищувати рівень професійної майстерності.

Досягти цього можна шляхом формування готовності майбутніх учителів до професійного саморозвитку. На жаль, у підготовці вчителів є ще багато неузгоджених питань, а в розробках її теоретичних основ чимало невирішених проблем, зокрема, підготовці майбутніх учителів до професійного саморозвитку відводиться недостатньо уваги.

Метою статті є аналіз проблеми професійного саморозвитку майбутнього педагога у психологічних та педагогічних дослідженнях й уточнення сутності поняття «професійний саморозвиток майбутнього педагога».

Аналіз наукових досліджень з даної проблеми. Проблему професійної підготовки вчителів всебічно висвітлено в працях О. Абдулліної, О. Акімової, В. Андрущенка, Є. Барбіної, Н. Білик, Н. Волкової, С. Гончаренка, М. Гриньової, Р. Гуревича, І. Зязюна, М. Євтуха, Л. Кондрашової, В. Кременя, Н. Кузьміної, Н. Ничкало, С. Сисоевої, В. Сластьоніна, Г. Тарасенко та ін. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців у вищій школі досліджували А. Алексюк, С. Архангельський, М. Євтух та ін.

Питання взаємозв'язку саморозвитку особистості із самопізнанням знайшли відображення у змісті зарубіжних теорій особистості А. Маслоу, К. Роджерса, провідною ідеєю яких є залежність процесу особистісного розвитку від чинників, що

складають внутрішній світ людини, а дійові прояви зумовлені внутрішньою готовністю сприйняти зовнішній вплив і відреагувати на нього. Співзвучні погляди на дану проблему мають А. Анциферова, А. Брушлінський, І. Кон. Отже, проблему професійного саморозвитку доцільно розглядати крізь призму готовності до його здійснення. Про актуальність даної проблеми свідчать наукові пошуки у галузях педагогіки і психології. П. Перепелиця, В. Рибалка розглядають готовність до професійної праці у сучасних умовах. Здійснюються пошуки в напрямі вирішення проблеми готовності вчителів до самоосвіти (Н. Ковалевська, Н. Редкоvecь), продовжуються дослідження з формування готовності до різних видів педагогічної діяльності (Н. Лисенко).

Дотичними до проблеми саморозвитку є праці, що стосуються самовдосконалення особистості (І. Бех, Н. Бітянова, О. Білінова, І. Донцов, С. Єлканов, Л. Рувинський, Г. Селевко, М. Сметанський та ін.). Вищеназвані вчені розробили теоретичні основи самовдосконалення особистості, загальну концепцію його педагогічного стимулювання, особливості та функції самовдосконалення в професійній діяльності, обґрунтували взаємозв'язок між самовдосконаленням і ефективною професійною діяльністю тощо.

Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в Україні, процеси глобалізації та інтеграції світової спільноти, прагнення нашої держави стати рівноправним членом міжнародного співтовариства зумовлюють гостру необхідність модернізації системи освіти, зокрема, підготовки майбутніх учителів. Це вимагає перегляду змісту основних положень педагогіки вищої школи щодо пріоритетів навчання та виховання молоді. Домінування у професійній підготовці випускників вищих педагогічних навчальних закладів репродуктивних методів навчання і, водночас, гостра потреба суспільства в особистості, здатній до професійного саморозвитку впродовж життя, утворюють сутнісне протиріччя освітньої системи.

Аналіз сучасних психолого-педагогічних досліджень виявив, що поняття «професійний саморозвиток» у науковій психолого-педагогічній літературі не має чіткого узгодженого визначення через різні методологічні підходи до його розгляду. Процес професійного саморозвитку майбутніх фахівців розглядається науковцями з позицій суб'єктного, акмеологічного, аксіологічного, діяльнісного, компетентнісного підходів.

Цілоком погоджуємося з І. Д. Бехом стосовно того, що саморозвиток є необхідною умовою самореалізації особистості [1]. На думку науковця, саморозвиток – самозміна суб'єкта у напрямі свого Я-ідеального, яке виникає під впливом зовнішніх і внутрішніх причин. Варто зазначити, що саморозвиток особистості пов'язаний з її життєдіяльністю, у межах якої він здійснюється. Тому вже з дитинства, вважає науковець, з моменту виокремлення свого Я, дитина стає суб'єктом власної життєдіяльності, оскільки починає ставити цілі, підкорятися власним бажанням і прагненням, враховуючи вимоги інших. Ці спонуки мають набувати суцільної спрямованості, тому що в іншому разі вони деструктивно впливатимуть на розвиток особистості.

Стосовно поняття «професійний саморозвиток учителя» в наукових працях чітко простежуються три підходи: синергетичний, суб'єктний та акмеологічний.

У розкритті педагогічного аспекту поняття «саморозвиток» підкреслюється суб'єктивність особистості, розвиток людиною власної «самості», здатність її до самотворення, можливість створити свій образ в цілому образі світу, самоактуалізуватися, самовдосконалюватися й самостверджуватися в процесі самореалізації в діяльності та спілкуванні [4]. Про саморозвиток можна говорити, як про фундаментальну здібність людини ставати і бути справжнім суб'єктом свого власного життя. З цієї точки зору О. А. Власова визначає саморозвиток як процес свідомої, якісної та незворотної зміни особистістю своїх моральних якостей, інтелектуальних і соціальних здібностей та можливостей, своїх фізичних, психічних і духовних сил з метою «добудувати» себе до ідеального образу цілісної особистості.

Професійний розвиток майбутнього або чинного фахівця забезпечується передусім наявною в суспільстві системою професійної освіти. Функціонування цієї системи спрямоване на формування якостей, набуття кваліфікацій, необхідних для успішного виконання відповідних професійних функцій, принаймні в період працездатного віку. Крім процесу навчання, професійні компетентності (знання, вміння, навички, цінності, інші функціональні характеристики, їхня профілізація тощо) формуються шляхом включення у відповідну практичну діяльність, загальною атмосферою контекстного середовища [7].

Професійний саморозвиток є невід'ємною складовою особистісного саморозвитку. Професійний саморозвиток здійснюється за допомогою механізмів самопізнання, самоорганізації, самоосвіти, самооцінки, саморегуляції як прагнення до самоактуалізації на основі розвитку професійного мислення, реалізації творчого потенціалу, різноманітних форм дослідницької діяльності та способів інтенсифікації цього процесу [6, с. 802].

Погоджуємося з С. Б. Кузіковою [8, с. 7], яка, спираючись на дослідження В. А. Бодрова, Є. О. Климова, В. А. Семиченко та ін., стверджує, що саморозвиток особистості відбувається переважно в контексті професійної діяльності, напо-

внюється її змістом, а професійна спрямованість є фактором особистісного зростання, тому вивчення особливостей формування суб'єкта особистісного саморозвитку неможливе поза контекстом його професійного становлення.

Як динамічний і неперервний процес самозміни особистості в позиції суб'єкта навчальної діяльності, що пов'язано з реалізацією внутрішньої потреби у самовдосконаленні, самотворенні і якісній професійній підготовці трактує професійний саморозвиток Г. М. Полоз [10].

Під професійним саморозвитком О. А. Власова [4] розуміє багатокomпонентний особистісно та професійно значимий процес, що сприяє формуванню індивідуального стилю професійної діяльності, який допомагає осмисленню передового досвіду і власної самостійної діяльності, а також є засобом самопізнання і самовдосконалення.

Погоджуємося з М. Г. Вієвською та Л. І. Красовською [3, с. 90] у тому, що професійний саморозвиток пов'язаний з внутрішнім поєднанням структурних складових психіки особистості, спрямованих на її конструктивну взаємодію з навколишнім середовищем шляхом отримання особистісно значущого та адекватного вимогам соціуму результату професійної діяльності. Науковці вважають, що цей процес є постійним й не обмежується змістом набутого досвіду. Його підґрунтям є актуалізоване прагнення до професійного зростання, що проявляється в інтересах, прагненнях, переконаннях, здібностях особистості, активній позиції щодо пізнання довкілля, а також самопізнання, розкриття духовного та інтелектуального потенціалу.

Розгляд професійного саморозвитку з позицій аксіологічного, синергетичного і компетентнісного підходів дає змогу Л. А. Бондаренко [2, с. 29] сформулювати визначення саморозвитку особистості як процесу самотворення людини внаслідок взаємодії й обміну інформацією та енергією із зовнішнім середовищем, в основі якого розкриття та реалізація його внутрішніх потенцій, набуття нових особистісних якостей.

Отже, на підставі аналізу теоретичних джерел із проблеми дослідження під професійним саморозвитком розумітимемо свідому діяльність людини, спрямовану на повну самореалізацію себе як особистості в тій соціальній сфері, яку визначає її майбутня професія.

Професійний саморозвиток майбутнього вчителя, на думку О. Пехоти [9], характеризується здатністю студента глибоко усвідомлювати власну відповідальність за процес професійного розвитку та вмінням його регулювати, сприймати себе як суб'єкта професійного розвитку, що виявляється в бажанні та здатності постійно аналізувати, коригувати та вдосконалювати власне професійне зростання, прагнення до самостійності у виборі методів і прийомів організації навчально-виховного процесу.

Саморозвиток майбутнього вчителя передбачає усвідомлення себе як майбутнього наставника, а також самостійне вдосконалення знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективність майбут-

ньої професійної діяльності, зазначає Ю. Драгнев [5]. Складовими саморозвитку науковець визначає: особистісний розвиток, креативний розвиток, інтелектуальний розвиток, професійне зростання тощо. На його думку, професійний саморозвиток характеризується цілеспрямованою роботою над собою у процесі фахової підготовки у ВНЗ.

Цілком погоджуємося з В. А. Семиченко [11, с. 46], яка стверджує, що в системі професійної діяльності завдання активізації саморозвитку особистості має особливе значення, оскільки від неперервного зростання та вдосконалення фахівців безпосередньо залежить і розвиток суспільства, й благополуччя його громадян, адже лише неперервний професійний розвиток і саморозвиток можуть забезпечити відповідність фахівця як потребам безпосередньої діяльності, так і вимогам соціуму.

У Книзі національної освіти України за редакцією В. Г. Кременя [7] йдеться про те, що розвиток фахівця на початкових (первинних) етапах професійного становлення передбачає цілеспрямоване формування, а на подальших етапах удосконалення професійних якостей, загальних і спеціальних компетентностей. Необхідність організації процесу неперервного професійного розвитку/саморозвитку фахівця має подвійну детермінацію: *соціальну* – задоволення потреби економіки в кваліфікованих спеціалістах; *особистісну* – конкурентоспроможність спеціаліста на ринку праці. Зацікавленість суспільства, економіки й самої особистості в неперервному професійному зростанні фахівця знаходить своє відображення в розбудові й підтриманні різних ланок освітньої системи: професійно-технічної, вищої, післядипломної освіти, аспірантури, докторантури, самоосвіти, – у єдності її формальної (основної), неформальної (додаткової) та інформальної (неофіційної) складових. При цьому зміни (порівняно із тривалістю життя або періодом працездатності одного покоління), з якими стикаються фахівці, настільки стрімкі й глибокі, що формальна система професійного розвитку вже не може задовольнити нові потреби суспільства, ринку праці і самого фахівця. Тому важливою умовою соці-

ального і особистого добробуту стає неперервний професійний розвиток людини із використанням, окрім формальної, також неформальної та інформальної освітніх частин, які оперативніше реагують на об'єктивні зміни і суб'єктивну мобільність.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми дозволив нам прийти до висновку, що в історії вищої школи накопичено значний досвід з підготовки майбутніх педагогів до неперервного професійного саморозвитку.

Висновки і перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Отже, на підставі аналізу теоретичних джерел із проблеми дослідження вважаємо, що «професійний саморозвиток майбутніх педагогів» – це динамічний процес, спрямований на самоорганізацію прогресивних змін у сфері внутрішнього світу особистості та педагогічної діяльності на шляху досягнення вищих рівнів професіоналізму.

Перспективними для подальших досліджень є питання, що стосуються організації самоосвітньої діяльності студентів як складової їхньої готовності до професійного саморозвитку, а також визначення педагогічних умов формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх педагогів.

Список використаних джерел

- Бех, І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навч. посіб. / Іван Дмитрович Бех. – Київ : «Академвидав», – 2009. – 248 с.
- Бондаренко, Л. А. Формування готовності майбутнього вчителя музики до професійного саморозвитку у процесі інструментально-виконавської підготовки : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Лариса Анатолівна Бондаренко. – Київ, 2014. – 20 с.
- Вієвська, М. Г. Мотивація професійного саморозвитку у реалізації стратегії формування управлінських компетентцій / М. Г. Вієвська, Л. І. Красовська // Вища школа. 2010. – № 3/4. – С. 89–104.
- Власова, Е. А. Профессиональное саморазвитие будущих социальных педагогов : монография / Е. А. Власова. – Балашов : Николаев, 2009. – 116 с.
- Драгнев, Ю. Професійний і особистісний саморозвиток майбутнього вчителя фізичної культури як необхідна умова професійного вдосконалення / Ю. Драгнев // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2011. – № 4. – С. 132–138.
- Енциклопедія освіти / [гол. ред. В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України]. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
- Книга національної освіти України / Акад. пед. наук України; за ред. В. Г. Кременя. – Київ, 2009 (1) / <http://refdb.ru/look/1238872-r6.html>
- Кузікова, С. Б. Психологія саморозвитку : навч. посіб. / С. Б. Кузікова ; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. – Суми : МакДен, 2011. – 149 с.
- Пехота, О. М. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / [О. М. Пехота, А. З. Костенко, О. М. Любарська та ін.]. – Київ : А.С.К., 2003. – 255 с.
- Полоз, Г. М. Педагогічні умови професійного саморозвитку курсантів-пілотів в процесі вивчення авіаційної психології : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Г. М. Полоз ; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси : [б. в.], 2011. – 217 с.
- Семиченко, В. А. Проблема особистісного розвитку і саморозвитку у контексті неперервної професійної освіти / В. А. Семиченко // Педагогіка і психологія. – 2010. – № 2. – С. 46–57.

Дата надходження авторського оригіналу до редакції : 10.03.2015

Фрицюк В. А. Проблема профессионального саморазвития в психолого-педагогических исследованиях.

Статья посвящена проблеме профессионального саморазвития будущего учителя. Автором рассматривается профессиональное развитие и саморазвитие личности как объект исследований психологов и педагогов.

Ключевые слова: будущий учитель, развитие, профессиональное саморазвитие.

Frytsyuk V.A. The problem of professional self-development in psychological and pedagogical investigations.

The article is dedicated to the problem of future teacher professional development. The author examines the professional development and the self-development of personality as an object of psychologists and teachers researches.

Key words: future teacher, development, professional development.